

ROLA KRAJOWYCH I MIĘDZYNARODOWYCH ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH W ZWALCZANIU PRZESTĘPCZOŚCI PRZECIWKO ŚRODOWISKU NATURALNEMU

Celem artykułu jest przedstawienie charakterystyki niektórych organizacji pozarządowych (Non Government Organisation, NGO), które odgrywają rolę w edukacji ekologicznej społeczeństwa, a przez to w prewencji przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu. NGO są ważną częścią społeczeństwa obywatelskiego. Ich istnienie świadczy o aktywności i umiejętności samoorganizacji obywateli. Zrzeszenia te przyczyniają się także, do szczyrzenia paradygmatu sprawiedliwości ekologicznej. Teoria ta jest interpretowana różnie, jednak uogólniając na potrzeby artykułu przyjęto, że jest to postulat równego, niedyskryminacyjnego, dostępu do dóbr środowiska naturalnego oraz sprawiedliwy podział zasobów ziemi. [1, s. 20] W niniejszym artykule scharakteryzowano wybrane instytucje działające w Polsce, ale także na terenie Europy oraz całego świata, które mają wpływ na edukację ekologiczną społeczeństwa oraz na bezpośrednie zwalczanie przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu.

W polskim systemie prawnym funkcjonuje legalna definicja organizacji pozarządowych. Znajduje się ona w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. W treści art. 3. ust. 2. definiuje się organizacje pozarządowe, jako: «Osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, w tym fundacje i stowarzyszenia, (...) lub przedsiębiorstwami, instytucjami badawczymi, bankami i spółkami prawa handlowego będącymi państwowymi lub samorządowymi osobami prawnymi niedziałające w celu osiągnięcia zysku» [2].

Wyraźne wyłączenie z tej definicji zawarte jest w ust. 4 wyżej wspomnianego przepisu, z zakresu definicji nie obejmuje: partii politycznych, europejskich partii politycznych, związków zawodowych i organizacji pracodawców, samorządów zawodowych, fundacji utworzonych przez partie polityczne, europejskich fundacje politycznych. Kondensując tę rozbudowaną definicję można przyjąć, że organizacje te to podmioty prawa działające na rzecz określonego interesu i niedziałające w celu osiągnięcia zysku.

Karanie czynów przeciwko środowisku przewidują liczne konwencje międzynarodowe zajmujących się ochroną przyrody. Jako przykład można tu podać m.in.: Konwencję o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem, zwaną konwencją CITES lub waszyngtońską [3]. Penalizacja przestępstw przeciwko środowisku naturalnemu w polskim systemie prawnym została przewidziana przede wszystkim w rozdziale XII kodeksu karnego [4]. Znajdują się tam stypizowane przestępstwa takie jak: m.in. zanieczyszczanie środowiska, nieprawidłowe postępowanie z odpadami. Sankcjonowanie czynów przeciwko środowisku przewidują też pozakodeksowe akty prawne, m.in. ustawa o odpadach [5], ustawa o ochronie przyrody [6]. Powyższe akty prawne, ich stosowanie oraz egzekwowanie kar, w nich zawartych stały się przedmiotem licznych badań prawnych i kryminologicznych, szczególnie w ostatnim czasie. Z wynikami owych prac można zapoznać się w licznych publikacjach prof. W. Pływaczewskiego i pracowników katedry Kryminologii i Kryminalistyki WPiA UWM w Olsztynie [7].

Już 300 lat temu ludzie dostrzegli potrzebę ochrony środowiska i zwracania uwagi opinii publicznej na sprawy z nią związane [8, s. 261]. W następnych dekadach ruch proekologiczny rósł w siłę, aby w obecnych czasach przyjąć znaczące rozmiary [9, s.86]. Dziś, praktycznie każdy może założyć stowarzyszenia lub fundacje, które zajmowałyby się ochroną przyrody i działały na jej rzecz. Jako, że NGO może utworzyć liczne grono podmiotów, nierzadko w tym gronie znajdują się ludzie, wręcz fanatycznie oddani swoim ideom. Organizacje pozarządowe często przyjmują niekonwencjonalne metody wpływania na ustawodawstwa państw lub decyzje konsorcjów, dlatego też w powszechnej opinii kojarzą się z walką z wielkimi koncernami międzynarodowymi lub władzami państw.

Walka ta nie przybiera jednak form konfliktu zbrojnego, zazwyczaj jest to bitwa o wpływy, na ustawodawstwa państw oraz tworzenie aktów prawa międzynarodowego [9, s. 89]. Znaczący wpływ na jego stanowienie mają NGO, ale też jednostki «hybrydowe», które zrzeszają jednostki pozarządowe i rządowe. Jedną z nich jest Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (IUCN). Powstała ona we francuskiej miejscowości Fontainebleau w 1948 roku, w ramach UNESCO. Jest to najstarsza i największa organizacja zajmująca się problematyką środowiska naturalnego. Obecnie jej siedziba znajduje się w Gland (Szwajcaria). Zrzesza ona ponad 1600 organizacji i instytucji z ponad 160 krajów: państwa, agencje rządowe, duże i małe organizacje pozarządowe, instytucje naukowe i akademickie, a także stowarzyszenia przedsiębiorców. Organizacja pełni rolę dostawcy danych, analiz i ocen dotyczących ochrony przyrody oraz wdraża różne programy ochronne, mające na celu zapobieganie niszczeniu światowych zasobów przyrodniczych. Dodatkowo zajmuje się szeroko pojętą działalnością edukacyjną oraz naukową. Wspiera także inicjatywy krajowe, które wpływają na rozwiązywanie aktualnych problemów środowiska naturalnego. Misją IUCN jest również wspieranie podmiotów zajmujących się ochroną integralności i zachowania przyrody oraz eksploatacji zasobów naturalnych zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Ważną i powszechnie docenianą na świecie inicjatywą Unii jest publikacja «Czerwonych Ksiąg», w których przedstawiane są cenne obszary oraz gatunki roślin i zwierząt grożących wyginięciem [10]. Rola tej organizacji w zapobieganiu przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu sprowadza się do prewencji ogólnej. Poprzez dostarczane analizy zwraca uwagę rządzących na najważniejsze obszary ochrony. Wdrażając różne ochronne przyczynia się również do obejmowania ochroną coraz szerszych obszarów oraz większej ilości gatunków zagrożonych wyginięciem.

Kolejną organizacją pozarządową jest Światowy Fundusz na rzecz Przyrody (WWF). Jest to jedna z najpopularniejszych i najbardziej rozpoznawalnych fundacji na świecie. Powstała w 1961 roku, za sprawą dyrektora generalnego UNESCO Juliana Huxley'a. Jej siedziba mieści się w Morges (Szwajcaria). Organizacja jest finansowana ze źródeł prywatnych, posiada oddziały w ponad 90 krajach, zrzesza około 5 mln członków. Kieruje się takimi zasadami jak: niezależność, apolityczność, wielokulturowość, podejmowanie decyzji na podstawie zweryfikowanych badań naukowych, a także poszukiwanie dialogu ze społecznościami lokalnymi, zamieszkującymi cenne obszary przyrodnicze [8, s. 267]. Dlatego też głównym celem WWF jest powstrzymanie degradacji środowiska naturalnego i edukacja społeczna, aby kiedyś ludzie żyli w harmonii z przyrodą. Fundusz wychodzi również z założenia, że: «myśląc globalnie trzeba działać lokalnie, aby uświadomić małym społecznościom oraz poszczególnym osobom ich wpływ na przyrodę» [11]. Jednym z głównych sukcesów WWF jest utworzenie, wspólnie z IUCN oraz UNEP Światowej Strategii w Zakresie Ochrony Przyrody. Stanowi ona obecnie punkt wyjścia do patrzenia na środowisko naturalne oraz jego ochronę, a także wykorzystywanie zasobów Ziemi. Należy zauważyć, że dokument ten został sygnowany przez Sekretarza Generalnego ONZ. Na początku lat 90. Fundusz odegrał znaczącą rolę w wprowadzeniu międzynarodowego moratorium na handel kością słoniową. Poprzez swoich działaczy zachęcali rząd Chin do współpracy z innymi NGO oraz rządami. Program TRAFFIC, który powstał dzięki współpracy WWF i IUCN zapewniał także wsparcie w monitorowaniu rynków kości słoniowej oraz pomoc w przystosowaniu organów ścigania specjalizujących się w zwalczaniu handlu kością słoniową. [12] Na terenie Polski WWF działa od lat 90., jednym z jego sukcesów w naszym kraju jest przyczynienie się do utworzenia Biebrzańskiego Parku Narodowego. WWF działa poprzez programy edukacyjne, przez co buduje świadomość ekologiczną społeczeństwa. Można śmiało stwierdzić, że większa wiedza o stanie przyrody oraz możliwościach jej ochrony wpływa na zapobieganie przestępczości skierowanej na ten przedmiot ochrony prawnej. Należy także zauważyć działania bezpośrednie przeciwko przestępczości, takie jak udział we wprowadzeniu wspomnianego moratorium.

Najbardziej rozpoznawalną, a jednocześnie kontrowersyjną organizacją pozarządową zajmującą się problematyką ochrony środowiska naturalnego jest Greenpeace. Została założona, jako fundacja, w 1971 r. w Vancouver (Kanada). Obecnie główna siedziba znajduje się w Amsterdamie (Holandia). Działa na terenie 55 krajów. Źródłem finansowania, w celu zachowania niezależności od firm i rządów jest ofiarność osób prywatnych i organizacji charytatywnych. Do zadań statutowych zalicza się:

spowolnienie zmian klimatu, ochrona lasów, ochrona oceanów, powstrzymanie wielorybnictwa, sprzeciw wobec wykorzystywania energii atomowej i popieranie energii odnawialnej, sprzeciw wobec inżynierii genetycznej, eliminacja z użycia toksycznych związków chemicznych. Jak podaje sama organizacja: «jej misją jest wykorzystywanie pokojowych działań, by dążyć do zapewnienia przyszłości w której ludzie i środowisko będą bezpieczni» [13]. Jednak aktywiści Greenpeace nie zawsze działają za pomocą pokojowych środków. Działalność niektórych jej członków może być traktowana jako ekoterroryzm. Znane są protesty tej organizacji, w których wykorzystywano m.in: liczne wtargnięcia na teren platform wiertniczych, elektrowni (także polskiej w Belchatowie). Organizacja wstawiła się także poprzez zwalczanie wielorybnictwa. Aktywiści Greenpeace utrudniali połowy japońskiej flocie, m.in. poprzez nadawania komunikatów radiowych, ale także tworzenie kurtyn wodnych, które uniemożliwiały dostrzeżenie ssaków przez poławiających. [14]. Ekoterroryzm i jego zgodność z przepisami wykracza poza obszar niniejszego artykułu. Szerzej tym problemem zajmuje się dr hab. P. Chlebowicz z WPIA UWM w Olsztynie [15]. Greenpeace szeroko angażuje się także w promowanie sprawiedliwości ekologicznej, o której wspomniano na wstępie.

Bezpośredniemu przeciwdziałaniu przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu zajmuje się Agencja Badania Środowiska (EIA). Jej siedziby znajdują się w Stanach Zjednoczonych oraz Wielkiej Brytanii. Głównym zadaniem Agencji jest ochrona naturalnych zasobów Ziemi [16], a także współpraca z innymi organizacjami na całym świecie, nie tylko pozarządowymi: Interpolem, Światową Organizacją Celną. EIA często korzysta z niekonwencjonalnych metod, aby zwalczać przestępczość. Jej członkowie przenikają do grup przestępczych, w celu ich dekonspiracji. Często uświadamia ona też światową opinię publiczną o skali i sposobach działania przestępców przeciwko środowisku naturalnemu.

Ciekawym przykładem jest także działalność organizacji na szczeblu regionalnym. Można tu przywołać Regionalne Centrum Ekologiczne na Europę Środkową i Wschodnią (REC). Jest to inicjatywa bezstronna, neutralna i obiektywna obejmująca swoim zasięgiem działania państwa Europy Środkowej i Wschodniej. Jej głównym celem jest pomoc poszczególnym krajom w rozwiązywaniu problemów związanych z ochroną środowiska. Władze organizacji koordynują wymianę informacji oraz wspierają udział społeczności lokalnych. Do jej zadań należy także wspieranie instytucji wdrażających w życie prawo ochrony środowiska oraz przeprowadzanie szkoleń dla policjantów, prokuratorów oraz sędziów z zakresu prawa ochrony środowiska [8, s. 273].

Niewątpliwie trzeba docenić wpływ NGO działających na arenie międzynarodowej, jednak należy zwrócić także uwagę na zrzeszenia działające m.in. w Polsce. Pierwszą z nich jest Liga Ochrony Przyrody (LOP). To najstarsze stowarzyszenie na ziemiach polskich, działające od 1927 r., które zajmuje się ochroną przyrody. Działalność Ligii opiera się na organizacji: obozów przyrodniczych, wojewódzkich sejmików młodych działaczy LOP, młodzieżowych sesji popularnonaukowych, inwentaryzacji zieleni miejskiej, wycieczek przyrodniczo-krajoznawczych, konkursów. Gromadzi także informacje oraz występuje z wnioskami o objęcie cennych obiektów przyrodniczych ochroną prawną. Liga występuje także z postulatami do rządzących. Na tym polu jej sukcesami są m.in. utworzenie resortu ochrony środowiska, powołanie Sejmowej Komisji Ochrony Środowiska, opracowanie przez rząd zasad polityki państwa zgodnej z wymogami ekologii, objęcie ochroną prawną obszarów o wybitnych walorach przyrodniczych, tworzenie parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, użytków ekologicznych. Ponadto w latach 80. Liga uzyskała uprawnienie pozwalające na opiniowanie każdego aktu prawnego dotyczącego środowiska przed jego uchwaleniem przez ustawodawcę. Na końcu należy wspomnieć, że LOP jest także członkiem-założycielem Światowej Unii Ochrony Przyrody [17]. Liga poprzez swoją działalność edukacyjną w poszczególnych szkołach, ale także poprzez organizację obozów letnich upowszechnia wiedzę o środowisku naturalnym. W działalności tego stowarzyszenia również można zauważyć rolę, prewencji przestępstw przeciwko środowisku naturalnemu. Należy też podkreślić, że w celach statutowych Ligii (§ 11) zostało wyszczególnione «współdziałanie w zakresie ujawniania i ścigania przestępstw oraz wykroczeń przeciwko środowisku przyrodniczemu» [18]

Kolejnym NGO działającym na terenie kraju jest Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody «Salamandra» (PTOP). Towarzystwo powstało w 1993 r. i jest koordynowane przez specjalistów nauk

przyrodniczych. Jego celem jest konserwatorska ochrona przyrody oraz szeroko pojęta edukacja ekologiczna. Główne kierunki działalności PTOPI to: ochrona nietoperzy, program SUSEŁ, ochrona ptaków w miastach, ochrona walorów przyrodniczych Doliny Noteci, ochrona popielicy w Polsce Zachodniej. Towarzystwo prowadzi również działania prawne i lobbingowe oraz zajmuje się programami i konkursami edukacyjnymi. Opisywana organizacja przyczynia się zarówno do edukacji ekologicznej, jak też bezpośredniej ochrony przyrody, m.in. przez wspomniane programy. Należy w tym miejscu podkreślić działalność prawno-lobbingową, która bezpośrednio może wpływać na penalizację określonych czynów przeciwko środowisku. Przykładami takich działań jest np. opiniowanie projektów aktów prawnych dotyczących ochrony przyrody, wprowadzanie w życie tak zwanych: Dyrektywy Odpowiedzialnościowej i Ustawy Szkodowej [19].

Jak zostało wspomniane na początku artykułu, organizacje pozarządowe są ważną częścią społeczeństwa obywatelskiego, dlatego na koniec warto zwrócić uwagę na najwęższy zakres terytorialny, tzn. na inicjatywy lokalne. Jako przykład, posłużyć tu może stowarzyszenie «Przygarnij psiaka lub (i) kociaka». Nie zwracając uwagi na poprawność logiczną nazwy, trzeba docenić jego działania na rzecz społeczności lokalnej w gminie Biskupiec (województwo warmińsko-mazurskie, powiat olsztyński). Organizacja została założona przez grupę młodzieży, która za główny cel postawiła sobie opiekę nad opuszczonymi zwierzętami oraz pomoc w znajdowaniu im miejsca schronienia, ale także edukację młodzieży w zakresie ochrony zwierząt. Znacząca działalność Stowarzyszenia doprowadziła do wybudowania przez władze miasta schronienia w miejscach, na terenie Biskupca, gdzie najczęściej przebywały opuszczone zwierzęta. Autor celowo wspomina o inicjatywie lokalnej, aby podkreślić rolę edukacyjną NGO, która może spełniać funkcję zapobiegawczą. Należy zwrócić uwagę, że działania edukacyjne warto podejmować nie tylko na poziomie organizacji zrzeszających setki osób, ale może przede wszystkim na terenie mniejszych miast i wsi.

Po zarysowaniu charakterystyki poszczególnych organizacji pozarządowych działających zarówno na szczeblu międzynarodowym, regionalnym, krajowym jak i lokalnym warto podsumować wpływ wyżej wymienionych zrzeszeń na walkę z przestępczością przeciwko środowisku naturalnemu. Nie wszystkie przywołane w tym artykule stowarzyszenia i fundacje mają w swoich celach statutowych zwalczanie przestępczości, przez co ich znaczenie dla przedmiotowej tematyki, na pierwszy rzut oka, może wydawać się marginalne. Jednak autor poprzez przedstawienie wspomnianych zrzeszeń, starał się szczególnie zaznaczyć ich rolę edukacyjną, zwiększającą świadomość społeczną w zakresie ochrony przyrody, która może wspomagać zapobieganie czynom zabronionym przeciwko środowisku. W tym kontekście trzeba wspomnieć o teorii kryminologicznej – zróżnicowanych powiązań, stworzonej przez E. Sutherlanda. W świetle tejże nikt nie rodzi się przestępcą, zachowania przestępczego można się wyuczyć w wyniku interakcji ze społeczeństwem. Skoro możemy wyuczyć się zachowań prowadzących do naruszenia prawa, tym bardziej możemy (a nawet powinniśmy) dbać o prawidłową edukację, aby takim zachowaniom zapobiegać [20].

Należy także wspomnieć o bezpośrednim wpływie na walkę z przestępczością przeciwko środowisku. Zgodnie z art. 44 ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku [21] organizacje, w których celach statutowych znajdują się kwestie związane z ochroną środowiska oraz zgłoszą chęć udziału w określonym postępowaniu (administracyjnym), wymagającym udziału społeczeństwa, mogą w takim postępowaniu uczestniczyć na prawach strony. Podobne uprawnienie, dla całości organizacji społecznych ogólnie, znajduje się w art. 31 kodeksu postępowania administracyjnego [22]. Na podstawie tych dwóch przepisów widać, że organizacje pozarządowe mają szerokie spektrum działania, wyznaczone przez polskiego ustawodawcę. Mogą one brać w postępowaniach i zapobiegać przyszłym naruszeniom prawa przeciwko środowisku naturalnemu.

Od wielu lat nie tylko w Polsce, ale i na całym świecie, wzrasta liczba organizacji pozarządowych [23]. Niewątpliwie świadczy to o rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, a także o wzroście świadomości obywateli w kwestii brania udziału w życiu społecznym. Świadczy to również, o często budzącej się chęci pomocy innym. Należy też zwrócić uwagę na przyrost

organizacji skierowanych na ochronę środowiska naturalnego, co również świadczy o zwiększającej się świadomości ekologicznej, a także chęci zadbania o środowisko będące dobrem wspólnym. Niektóre z nich, aktywnie angażują się także w zwalczanie przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu. Jednak nie można zapomnieć o roli powszechnej edukacji o środowisku, która może pełnić rolę profilaktyczną, może mieć także w przyszłości większy wpływ na zapobieganie temu typowi czynów zabronionych. Nie od dziś przecież wiadomo, że lepiej zapobiegać, niż leczyć.

Bibliografia

1. Ekhatior E., The Role of Non-Governmental Organisations in the Environmental Justice Paradigm, «Nnamdi Azikiwe University Journal of International Law and Jurisprudence», vol. 8 (2017), no. 2, p. 28-37. HeinOnline, dostęp 30.04.2020.
2. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2019 r., poz. 688 z późn. zm.).
3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).
4. Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (Dz.U. z 2019 r., poz. 701 z późn. zm.).
5. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2020 r., poz. 55).
6. Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem sporządzona w Waszyngtonie dnia 3 marca 1973 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 27, poz. 112 z późn. zm.).
7. Spis publikacji wydanych przez Katedrę Kryminologii i Polityki Kryminalnej na Wydziale Prawa i Administracji UWM w Olsztynie (obecnie Katedra Kryminologii i Kryminalistyki), http://www.uwm.edu.pl/kryminologia/?page_id=35, dostęp: 30.04.2020.
8. Pływaczewski W., Nielegalny rynek chronionych gatunków fauny i flory. Geneza i przeciwdziałanie, Szczytno 2016.
9. Pearson Z., Non-Governmental Organisations and International Law: Mapping New Mechanisms for Governance. Australian Year Book of International Law, 23, 2004, p. 73-104. HeinOnline; dostęp: 30.04.2020.
10. IUCN, <https://www.iucn.org/pl/pl/o-nas/iucn>, dostęp: 30.04.2020.
11. WWF, <https://www.wwf.pl/o-nas>, dostęp: 30.04.2020.
12. Moratorium na handel kością słoniową, <https://www.wwf.pl/aktualnosci/koniec-handlu-koscia-slioniowa>, dostęp: 30.04.2020.
13. Greenpeace, <https://www.greenpeace.org/poland/dowiedz-sie/o-nas/>, dostęp: 30.04.2020.
14. Zwalczanie wielorybnictwa, <https://www.greenpeace.org/usa/news/greenpeace-confronts-japanese>, dostęp: 30.04.2020.
15. Chlebowicz P., Kryminologiczne aspekty zjawiska ekoterroryzmu, [w:] Kotowska M., Pływaczewski W. (red.), Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych, Olsztyn 2011.
16. EIA, <https://eia-international.org/about-us/>, dostęp: 30.04.2020.
17. LOP, https://www.lop.org.pl/O_nas, dostęp: 30.04.2020.
18. Statut LOP, <https://www.lop.org.pl/lib/andiyw/statut-LOP-ii6e9dba.pdf>, dostęp: 30.04.2020.
19. PTO, <http://www.salamandra.org.pl/osalamandrze.html>, dostęp: 30.04.2020.
20. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., Kryminologia, Gdańsk 2007.
21. Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. z 2020 r., poz. 283 z późn. zm.).
22. Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2020 r., poz. 256 z późn. zm.).
23. NGO, <https://publicystyka.ngo.pl/organizacje-spoeczne-odrobina-historii>; dostęp: 30.04.2020.